

ADATOK ÉNEKES KÖNYVEINK BIBLIOGRAPHIÁJÁHOZ.

Toldy Ferencz jegyzeteiből.

Közli: Jakab Elek.

A komoly olvasó közönség érdeklődéssel látja azon tudományos vitát, a mi Bogisich Mihály akadémiai levelező tag és Kálmán Farkas urak között két év óta foly azon kérdés felett: római katolikusoké-e eredetileg azon szép magyar dallamok és énekszövegek, melyeket a reformátusok, ágostai hitvallásuak, [én hozzáteszem: és unitáriusok] is templomaikban használnak? vagy az utóbbi úgynevezett protestáns két hitfelekezet a reformatio után önegyházai részére itthon vagy külföldön maga alkotta?

Az unitáriusokról nem szólnak, pedig történelmi tény, hogy a mint Dávid Ferencz az unitárius hitvallást 1568-ban II. János [Zsigmond] választott magyar király és erdélyi fejedelem egész birodalmára nézve, a mi a Tiszáig terjedett s a Bánátot is magába foglalta, törvényesen elfogadtatta s szabad gyakorlását és templomok építését kimondatta, e hitfelekezet megalapítója s első püspöke Dávid Ferencz, az énekes könyveket, az imakönyveket, az Agendák könyvét, prédikációkat, szóval: az összes ritualékokat a gyulafehérvári királyi nyomda és Heltai Gáspár kolozsvári unitárius főpap és nyomdatulajdonos segítségével unitárius szellemben dolgozta és dolgoztatta át, s azokat 1579-ben november 15-én történt vértanui haláláig ő maga minden valószínűséggel két ízben adatta ki, utána is Hunyadi Demeter, Enyedi György, Thoroczko Máté és a következő erdélyi unitárius püspökök ismét és ismét kiadták, tehát unitárius énekes könyvek azon 40 évig, mikor Szenci Molnár Albert a magáét 1612-ben kiadatta, sőt azután is, kétségen kívül voltak.

Hogy Dávid Ferencz a ritualis könyvekbe a szentháromsági tanok helyébe következetesen az unitárius tanelveket tétette

be, s ehhez képest módosította, a miseénekeket, litániákat, szentekhez intézett énekecskéket sat. kihagyta, erről bárki meggyőződhetik a m. tud. Akadémia kéziratárában levő azon Heltai Dávid név alatt ismeretes unitárius énekkönyv-másolatból, mely az unitáriusok kolozsvári főtanodájának eredetijéből Toldy Ferencz megbecsülhetetlen s meghálálhatlan gondossága által készült s a melyben az antiphonál legelől egy Litánia még benne foglaltatnak, de már azok is némileg unitarizálva.

Ha tán némely forrásokhoz hozzá nem férnek, — s e fáradságot a kis számú, s így csekély súlyú unitáriusok e téren való, meg lehet csekélynek bizonyuló munkássága megismerésétől és tudományos méltatásától megvonják, legalább ezt a forrást combinálják alaposan, s abból meggyőződhetnek arról, hogy ők a dogmai tartalmat illetőleg, Szenczi Molnárig nem református, annál kevesebbé római katolikus, de valóban unitárius énekeket énekeltek templomaikban. Szenczi maga 64 éneket vett föl könyvébe más szent énekíróktól; Kis Istvánét, Huszár Gálét megnevezezi; de a többiekét nem. Bizonyára igen sok van azok között unitárius ének. De hogy a dolgozásnál ne használta volna a többi létezőket is, föltenni sem lehet. Használta bizonyára Heltaiét, Dávidét, Bogáthiét s csak így volt képes azoknál főleg a francia nóták által kitünő Énekes Könyvet alkotnia.

Sőt az is figyelmet érdemel, hogy János Zsigmond életében az ő egész birodalmában annyira el volt terjedve az unitárius hitvallás, hogy a tulajdonképeni Erdélyben — Gyergyót és Csikszéket kivéve, hová az unitarismus elhatni nem bírt — r. katolikusok csak szórványosan és rendkívül csekély számban voltak, híveik templomaikkal s plébániáikkal együtt átmentek Dávid Ferencz superintendentiája alá, Báthori István, a későbbi fejedelem, Kristóf, ennek testvére és következője, r. katolikus maradt, de nem volt ekklézsia, a hová vallják magukat, csak mint egyesek maradtak meg hitükben s váraikban és udvaraikban tartottak római kath. papot, vagy egy-egy missionarius jézsuitát. A reformátusok szintén oly csekély számmal voltak, hogy csak igen kevés ekkléziájuk volt. Kolozsváratt is évtizedekig egy magános háznál, középutczában tartották isteniszteleteiket, s csak később a fejedelmi székért reformátussá lett Boesкаи, —

Báthori Gábor és a sorban következő református fejedelmek alatt lassan és későre jutottak az unitáriusokkal egyensúlyba, utoljára pedig I. Rákóczi György alatt túlsúlyra.

Az unitáriusoknak az Alföldön és Bánátban is püspökségük volt, a ki Pécssett lakott, sok ekkleziájok és hívők volt; Karádi Pál, irodalmunkban kedvezően ismeretes név az első magyar tragoediáról; e férfi volt az ottani unitárius superintendens, hatalmas szónok, buzgó térítő, Dávid Ferencznek személyes barátja s elvtársa.

A Szilágyságban, Tiszán-túl az úgynevezett magyarországi részekben, Bihar-, Bereg-, Szabolcs-, Ung-, Szathmár és Máramaros vármegyékben szintén virágzó unitárius ekkleziák voltak, Váradon is az 1569-ki híres nagyváradi *Disputatio* után igen sokan lettek unitáriusokká, Basilius István ottani unitárius pap egyetlen prédikációjára — a hagyomány szerint — három ezeren állottak át Dávid Ferencz vallására. Miután eszerint egész Erdélyből Csík-Gyergyón és a keleti valláson levő oláhokon kívül a tömeget unitáriusnak bízást lehet mondani, feltehető, hogy a nagymérvű és gyors hittérítés következtében, az énekes könyvek és ritualis művek gyorsan és nagy számban keltek el. — Hat-hét százra tehető az unitárius ekkleziák amaz időkbeli létszáma. Mikor Dávid Ferenczet a Krisztusnak Isten gyanánt nem imádásáért 1579-ben elítélték, 360-on felül volt a zsinati országgyűlésre egybegyűlt unitárius papok száma; pedig már Blandrata fenyegetései által annyira meg voltak félemlítve, hogy a gyűlés vége felé s midőn a szavazás közeledett, száznál is több távozott el, hogy a hatalom bosszúját kikerülje.

E tények unitárius énekes könyvek létezését és többszöri kiadását kétségtelenné teszik. Az énekes könyvek forrásainak tehát e hitfelekezet kebelében is nyomozását a forráskritika és a tudományban való részrehajlatlan lelkiismeretesség multhatlanul követeli.

Nagy fontosságú ez időből az 1579-ki debreczeni énekes-könyv. Dávid Ferencz Meliussal az unitarismus mellett hosszan-tartó kemény harczot vívott. Utóbbi a trinitást diadalmasan védelmezte meg, s székévé Debreczent — az úgynevezett kálvinista Rómát — tette. Melius a külső formákban egészen egy úton járt Dáviddal. Ő a trinitást énekes-, ima-, agenda, prédikáció

és minden ritualis könyvbe szintén beigtatta. Ő ideála a szentháromságban, a mostani nagytudományu protestáns Balogh Ferencz urnak.

A ki a magyarországi énekes könyvek kérdését komoly tudományos czélből tanulmányozza, nézetem szerint kötelezettséget vállalt magára először arra nézve, hogy a r. katolikus egyházi énekes könyveket a reformatió előtti korszakból, a református és ágostai hitvallásuakét a reformatió legelső korszakából, t. i. 1523-tól az unitárius hitvallásnak 1568-ban törvényes bevételéig, ezen hitvallásuakét Dávid Ferencz és Heltai korától Molnár Albertig 1612-ig, különös tekintettel a debreczeni 1579-iki énekes-könyvre, s utoljára Molnár műve megjelenésétől kezdve e század utolsó feléig mind a református és ágostai, mind a r. katolikus énekes-könyveket összegyűjti, külön-külön csoportosítva, szöveg és dallam tekintetében áttanulmányozza, egyezéseiket és eltéréseiket kijelöli, — eredetiségöket vagy kölcsönzöttvultukat tárgylagos igazsággal megállapítja, s így mond ítéletet arról: mi érdeme van a catholicismusnak, mi a protestantismusnak, mi az unitarismusnak, a magyarországi egyházi énekek szépsége, költészeti és zenei értéke, a hazafiság és nemzetiség kifejtése, ápolása, végre a tudomány és irodalom gyarapodása tekintetében?

Az tehát, a ki 1695-iki kiadásu énekes-könyvből akarja eldönteni, hogy a protestánsok a római katolikusoktól vették énekeiket, épen úgy téves uton jár, mint a ki Szenczi Molnár Albert 1612-iki énekes-könyvét veszi fel alapul. Előbbi csaknem 200, utóbbi 70 év történeti alkotását és fejlődését hagyja ki számitásából. Ez vitán felül álló igazság. mit csak úgy lehet megdönteni, ha egyik úgy, mint a másik bebizonyítja, hogy illető kiadványukban mind ugyanazon énekek vannak benne, melyek úgy római katolikus, mint protestáns részről kezdettől fogva használatban voltak, a mi egyáltalában lehetetlenség.

Okát adom, miért.

A reformatiónak kettős hatása volt a catholicismusra, ugyanint hittani és nemzetiségi; nemcsak a dogmákat, nagy papi uradalmakat, pápai visszaéléseket sat. ostromolta; de igen a latin nyelvet is. Luther németté, Melius és Dávid Ferencz magyarrá kívánta tenni az isteni tisztelet külső formáit, azért, mert

tudta, hogy ezáltal tanait magával a néppel kedvelteti meg s fogadtatja el, mely a diákokat nem értette.

A mint a nemzeti nyelv megszólalt, a magyar énekes könyvek azonnal nagyobb számban tűntek fel. — S mindenki tudja, hogy a magyar nyelvnek alakja, szólamai, természete, syntaxisa, a magyar versnek rhythmusa és prosodiája egészen más, mint a latiné. Az első években azonban megmaradt a nyelv tekintetében az egyházi éneklés a latin formák határai között, s csak lassanként emancipálta és önállósította magát. Tudom, hogy a római katolikus írók azt hozzák fel, hogy a legelső protestáns éneknek czíme s dallama latin és római. Igaz. De ők is meg kell, hogy engedjék, hogy mindjárt kezdetben több egészen ujakkal gyarapodtak, melyeket a reformátusok s más kitűnő férfiak a witterbergai, genfi, zürichi, kolozsvári vagy debreczeni viszonyok szerint, — a helyzet és nép szükségéhez alkalmazva készítettek. Felhozom például: a *Jam Solis Orto sydera* címűt. Magyarul: »Immáron a nap feljövén.« Olvassa el bárki a két szöveget s látni fogja, hogy bár az énekeszme és dallam, sőt nagyban véve a szöveg is egy, de a kivitel e kettőnek tartalma eltérései s a nyelv különbségénél fogva a nemzeti érzületre való hatása nagyban különbözik.

Hogy sok éneket vett át a reformatio, ez tény. Nem is lehetett másképp, mert rohamos volt az átalakulás, nem voltak kiforrva a megújuló vallásos eszmék, nem tudtak megállapodásra jutni évtizedekig a különböző confessiók hívei, mintegy kényszerültek a létezőnek csak nagyjában és kiméletes átalakítására. Gyökeres reform mindenben lehetlen volt a mozgalom és az elv-mék folytonos forrongása miatt, de az eszélyesség is azt ajánlta, hogy a lehetőket a külsőségekben is tartsák meg, nehogy a megkedvelt szokások elhagyása a népet elidegenítse az új hittől, épen mint Róma ez okból vett át sok pogány czeremoniát a keresztény vallásba.

Második, a mire a kérdést komolyan tanulmányozónak vállalkoznia kell az, hogy a már általam fennebb kijelölt különböző korszakok és vallásfelekezetek kótázott énekes-könyv kiadásaira tegyen szert, mert a míg a különböző hittani álláspontú összes és új éneknek dallamát magukból e hangjegyekből nem látjuk, addig arról itélnünk, hogy ki vette ezt vagy amazt a má-

siktól, elhatározni nem lehet. Ide kell tehát irányulni a figyelem hasonfelének. Azok, a kiket e dolog érdekel, kezdjenek gyűjtéshez: egyik a reformatio előtti időt latin, s ha és a mennyiben voltak magyar r. katolikus, másik a reformatio első századában készült mind protestáns és unitárius, mind r. katolikus magyar és német énekes könyveket gyűjtse, vagy legalább bibliographiáját állítsa össze, másik a kótás és hangjegyes editiókra fordítson kiváló gondot. Induljon meg országszerte a mozgalom, érdeklődjék minden művelt ember, a kinek a vallás, erkölcs és a nemzeti irodalom és költészet egyházi ága szívéen fekszik. A különböző felekezetek lelkészei s főpapjai kutassák fel a híveiknél ládáiban és családi levéltárakban lappangó régi énekes könyveket. A múzeumok, könyvtárak őrei érdeklődjenek ezáltal s nyomozzanak collégiumokban és önálló régi úgynevezett grapsák között, és a mit találtak, tegyék közzé; a lapok kétségkívül szívesen nyitnak tért tárczáikban.

E kérdés nem lehet közönyös ránk nézve.

Tudjuk, hogy régen lelkes hymnuszok, harczias, politikai tartalmu, nemzeti zamatu úgynevezett históriás énekek is voltak a magyar protestáns és r. katolikus egyházi énekek közt, valamint az unitáriusokéi közt is. Hova tűntek el ezek? ezt tudnunk szükséges. Kik hagyták ki, miért, mi jogon? Ez is nagy érdekekkel bír.

A legujabb időben, mintegy 1840 óta ismét be kezdenek jöni a templomokba, a karénekek, műének, nemzeti hymnus éneklések, zene és oratoriumok. Ezt a közönség rendkívül szereti. Ennek további fejlesztése a templomok, papság és vallás érdekében áll, a mely iránt már-már kihülnek a kedélyek. Indítson ez munkára, keltsen föl lelkesedést.

A vitát hagyjuk félben. A felekezeti ambitió új táplálékán kívül semmi valódi haszon nincs abban, ha konstatálva lesz is, hogy Róma adta összes egyházi énekeink dallamait vagy Wittenberg, Genf és Zürich, meg Kolozsvár és Debreczen. Még elidegenültebbé tesz egymás iránt. Irodalmunk ismerői amúgy is tudják, hogy szószék, orgona, hegedü, ének és dallam Krisztustól kezdve a hitterjesztés eszközei voltak. — A mely eszközök Kálvint és Luthert, Meliust és Dávid Ferenczet híveik száma gyarapítása céljához vitték, azokat Pázmán Péter is használta,

mert ő mint korábban református, már e hitfelekezet kebelében létekor jól begyakorlotta magát a vallásos pártküzdelemben s jól ismerte a proselytismus fegyvereit. A ki igazságérzettel bír, kénytelen megvallani, mert a történelem és irodalom szintűgy, mint a tapasztalás igazolja, hogy szép r. katolikus magyar énekszöveget és dallamot épen úgy átvett a gyakorlati eszű reformátor, mint a r. katolikus okos püspök és egyháznagy átkölcsonözte a megtérített vagy visszahódítani kívánt protestánsok kedvelt melodiájú énekeit.

Az unitáriusok nem szégyenlik megvallani a tényt. Fosztó Uzoni kéziratban levő egyháztörténetében elmondja, hogyan alkotta meg Dávid Ferencz és Heltai az első unitárius énekes könyvet. »Legelőbb — úgymond — elévették Szent Dávid Zsoltárkönyvét, azután a Gergely-féle Officiarium nekik alkalmasnak látszó énekeit, később Luther német Psalteriumát, valamint a Jézus Krisztusban az egy Istent lélekben és igazságban imádó lengyelek Zsoltárkönyvét s követve az apostolok ama tanítását: *M i n d e n e k e t m e g p r ó b á l j a t o k, s a m i j ó, a z t m e g t a r t s á t o k.* Ezekből az ő isteni tiszteletükre szükséges és alkalmas zsoltárokat, hymnusokat, antiphonákat, istenes énekeket kiválogatták, néhány Szent Dávid-féle Zsoltárt csaknem ugyanannyi szóval fordítottak át magyarra, a mennyi a latin szöveg volt, sőt az első vers-szakot egészen latinul hagyták meg, így p. o. *B e a t u s v i r q u i s a t.* = Boldog az olyan ember. *Q u a r e f r e m u e r u n t s a t.* *D o m i n e q u a m m u l t i s a t.* A CXIX. zsoltárt pedig nyolcz részre osztván, a különböző időkre alkalmazták. A Gergely-féle Officiarium-ból s Luther Zsoltárkönyvéből kiválasztottak néhány lengyel éneket s azt az apostoli Symbolummal és az urimádsággal összehasonlítva, kiadták: *S z ü z M á r i a É n e k é t,* *Z a k a r i á s é t,* az *a n g y a l o k é t:* *G r a t e s n u n c o m n e s* = Hálát most adjunk sat. Az apostoli hitformát, a keresztény hitformát, *M i a t y á n k a t,* az Ambrus püspök *T e D e u m l a u d a m u s* = Téged Isten dicsérünk sat. *S a n c t u s S o l e m n i s,* *B e n e d i c t u s A g n u s D e i,* *C o n f e s s i o p e c c a t o r u m* című énekeit, s mindezeknek egy megtisztított *L i t a n i á t* bocsátottak elébe. Hozzá adtak ezekhez a szent-könyvből vett sok *a n t i p h o n a t* azoknak a teremtés hét napjára szóló

zsoltáraival s szent himnuszával, az évi ünnepekre, Jézus születésére, nagypéntekre, husvételre, menybemenetelére s pünkösdi (Quadragesimae), eljövételére a vasárnapokra, a reggeli és vecsernyei istentiszteletre készített énekekkel, a minők: *Jam orto Solis sydere, O Pater pie coelestis, O Pater Sancte, Dies Laetitiaae, Pueratus, Hymnum dicamus sat,* esőért és szép időért való éneklések, végre az *Invocatio*-ra készült énekek prédikáció előttre és utánra. Mindezeknél gondosan vigyáztak, hogy énekeiken a későbbi korok rontó befolyása ne lássék s azok régi fényökben és tisztaságukban tűnjenek fel.

»Énekeik második részét a Zsoltárok tették. Ebben is hasonló módon jártak el stb.« A reformációtól, hasznos javítástól nem irtózó unitáriusok énekes könyveiket az idő és míveltség előhaladásával azután is folyvást tökéletesítették. Utoljára e század 3—4-ik tizedében a felvilágosult szellemű Székely Sándor és Kriza ajánlatára több szép r. katolikus templomi ének dallamát vették át, nem nagy szövegmódosítással buzgón éneklék, s épülnek rajta híveik, a nélkül, hogy valaki benne megbotránkoznék, vagy hogy ez az unitárius hitéletnek és erkölcsi érzületnek kárára lenne, sőt énekeik igen nagy száma a reformátusokéval Szenczi Molnár óta, a kinek énekeit nagy részben átvették, még szövegben is egyezik. — Ha a vallásban a szeretet és erkölcsiség czélunk, s nem önzés, akkor mint az eszmét és gondolatot a szónoklathoz, úgy a dallamot és szöveget az egyházi énekléshez bizony bárhonnán vehetjük, azt tették a reformátorok is. Ebben megalázó nincsen.

Még csak egyet érintek.

Mikor a régi egyházi adatok közt olvassuk, hogy ez éneket Huszár Gál, vagy Sztárai Miklós, Dávid Ferencz vagy Skaricza Máté szerezte, nem tudjuk, ha szövegről és dallamról együtt van-e szó? vagy csak egyikről? Sőt legtöbb esetben az valószínű, hogy a szövegírók nem voltak mind zeneértők, de volt zenei érzékök, s egyik vagy másik költői tehetségű reformátor egy neki tetsző szép énekdallamra egy szent és tetsző — a réginél szebb és a viszonyokhoz illőbb — szöveget szerzett. Megállapítani a dallamok genesisét igen nehéz dolog, s épen azért a kóták fölfedezése nélkülözhetlen.

Ily czél lebeghetett halhatatlan Toldy Ferenczünk mindent átölelő figyelme előtt, midőn a római katolikus és protestáns egyházi énekek és énekes-könyvek címjegyzékét az irodalomból és kéziratárakból bámulandó szorgalommal összegyűjtve száz meg száz apró czédula csomagban egymás mellé állítva, nagybecsű gyűjteményében hátrahagyta. Czíme nem volt, de az időrend első tekintetre mutatta a czélt. Három osztály tűnt fel benne, a mint kezeimbe akadt: egyikben azok voltak, melyekről tisztán lehetett látni a katolikus, másodikban a protestáns jelleget, harmadikba tette a bizonytalanokat. — Irodalom-történetében hihetően feldolgozta ő ezeket nagyban, czélja szerént arányos részt juttatva belőle mindeniknek; de úgy hiszem, hogy most, midőn a magyar egyházi ének-irodalom, tehát a szövegek és dallamok történetének is tüzetes megírhatására az anyaggyűjtés és eszmecsere megindult, nem lesz haszon nélküli fáradság a gyűjteménynek a közönséggel, kivált pedig a szakértőkkel megismertetése; czíme nem levén, én a rendezéskor: »A Magyarországi Énekeskönyvek Bibliográfiája« czímet adtam s így igtattam be a a könyvészeti [Bibliographia] szak 12-r. 1-ső száma alá, a hol az érdeklődők föltalálhatják. Együtt 193-ra megy számuk. Hiányzik belőle sok, az unitárius énekes könyvek egészen. Én hátrább némelyeket megemlítek; e hitfelekezet valamelyik tudósa egészítse ki s tegye teljessé. Érdekőkben nekik áll minden mások felett.

És most lássuk a becses anyagtartalmat.

I.

Római katolikus énekek és énekes-könyvek.

1460 körül: Bizonyos templomi énekek az egyház által helyben hagyatnak. Lányi M. Clerus érd. I. p. 128.

1450—1526. Te Deum, magyarul és deákul.

Szent Lászlóról (Handbuch), 2 nyelven.

Szűz Máriáról 1. két nyelven.

» » 2. csak magyarul.

» » 3. két nyelven.

Lytania Lauretana. Forrás: Peer-codex. L. Révai Ant. I. p. 24.

1484. Szent István jobb kezéről. Nürnberg.
- XV. XVI. századbüliek: Régi M. Nyelveml.
- XVI. század eleje. 1508. Boldogságos Szűz Máriára. Révai-nál, akadémiai Cationale.
1554. Oláh (Miklós) rendezi a nagy-szombati iskolát; itt a karénekes dolga az ifjakat in Gregoriano Cantu is oktatni.
1560. Oláh (Miklós) megújítja a régi szabályokat a templomi énekek iránt. Lányi, M. Clerus, I. p. 128.
1629. Első eszméje egy Catholikus Énekes könyvnek Pázmán alatt. Lányi, M. Clerus, II. 128. 9.
- Hajnal Mátyás: János szent szíve, képekkel, énekekkel és imádság. Bécs, 1664. 12-r. Sándor István.
- Egyházi Énekek, Cantus Cathol., azaz Régi és új deák és magyar ájtatos egyházi Énekek és Litániák. [r. cath.] H. n. 1651. 4-r.
- Később Szegedi Ferencz egri püspök, Szelepcsényi György esztergomi érsek, Náray György esztergomi kanonok, Bartók István adták ki. Jankovich.
- Rimai s ennek Toldaléka. 1. Szegedi Ferencz. 674. 2. Szelepcsényi György 680. 3. Balás Ágoston 681. 4. Náray György 695. 5. Illyés András 702. 703. 6. Szentmihályi Mihály 797. 8. Bozoki Mihály 1797. Guzmics 1818.
- Batizi, Balassa, Rimai.
- Cantus Catholici: Magyar Egyházi Énekek. Bartók István esztergomi kanonoktól. [r. catholikus.] Nagy-Szombat 1672. 4 r. Jankovich.
- Szelepcsényi György Énekes Könyve. [r. cath.] N.-Szombat 1672. 4-r. Sándor I.
- Cantus Cathol. 1674. 4-r. Jankov.
- Szegedi Ferencz Lénárd, egri püspök: Cantus Cathol. latino-hungar. [r. cath.] H. n. 1674. 4 r. Jankov.
- Szelepcsényi György esztergomi érsek, Deák és Magyar Istenes énekei. Cantus Cathol. Nagy-Szombat, 1680. 4-r. Jankov.
- Kájoni János, Ferencz-rendi barát, Cation. Cathol. Csiki klastrom. [r. cath.] 4-r. Jankov.
- Balás Ágoston (Ferencz-rendi barát) Cationale Cathol. Régi és

- uj deák és magyar ájtatos Énekek. Csik, 1681. 4-r., 1685. 4-r., 1719. 4-r. J a n k o v.
- Badó János: Az üdvezítőknnek haláláról és feltámadásáról való versek. Keresd, ¹⁾ 1685. 12-r. S á n d o r I.
- Szelepcsényi György, Énekes Könyv. N.-Szombat, 1686. 4-rét. S á n d o r I.
- Illyés István, Zsoltári és halottas énekei. [r. c a t h.] N.-Szombat, 1693. 8-r. M. N. M u z e u m.
- Zsoltári Énekek a magyar anyaszentegyház vigasztalására és halottas énekek a szomorú temetések alkalmakor. Illyés István. [r. c a t h o l i k u s.] 1693. J a n k o v i c h M. K é z i r.
- Illyés István, szendrői püspök: Zsoltári Énekek a magyar anyaszentegyház vigasztalására és halottas énekek a szomorú temetések alkalm. 3 szakasz. [r. c a t h.]
- Nagy-Szombat, 1693. 8-r. 160. 176. 66. l. 3. köt.
- » » 1721. 8-r.
- Buda. . . . 1781. 8-r. 410. l.
- Nagy-Szombat 1793. 8-r.
- Buda. . . . 1817. 8-r. J a n k o v i c h M.
- Náray Georg. A. Diaconus Zoliensis, Canonicus Strigoniens. Lyra Coelestis Suavi Concordia divinas laudes personans. Deák és Magyar Énekek. [r. c a t h.] N.-Szombat 1695. 4-r. 237. l. J a n k o v i c h. Megvan a M. N. Múzeumban, M. Tud. Akadémiában és a Ráday-könyvtárban.
- Imádságos és Énekeskönyv a gyulafejevári páterek által. [r. c a t h.] Gyulafejevár, 1700. 4-r. J a n k o v i c h.
- Illyés András, erdélyi püspök: Jóra intő Énekecskék. [r. c a t h o l.]²⁾ H. n. 1702. 8-r. 28. l. J a n k o v.
- Régi és új magyar Egyházi Énekek. Nagy-Szombat, 1703. 4-r. J a n k o v i c h, M. K.

¹⁾ A keresdi nyomdából alig hihető, hogy kathólikus egyházikönyv jött volna ki. Az a Bethleneké volt, kik akkor reformátusok és unitáriusok voltak.

²⁾ Rövidség okáért egyszer s mindenkorra megjegyzem. hogy Toldy ezentúl csaknem mindenik Énekes könyvhöz oda jegyezte balfelől az r. c. betűt, a mivel azt jelentette ki, hogy azt ő r. kathólikusnak tartja

- Illyés András. A Szent Szűz Mária Isten anyjáról más új énekecskék. 8-r. 6. l. J a n k o v.
- Illyés András, Cationes Spirituales ac Morales. Editio 3. N.-Szombat, 1710. 8-r. 34 l. M. N. M ú z e u m.
- Kajoni János által egybeszedetett Énekek, vagy Csiki Cationale. Csiki klastrom. 1719. 4 r. R á d a y-K ö n y v t á r.
- Illyés István, Zsoltárok és halotti Énekek. N.-Szombat, 1721. 8-r. S á n d o r I
- Ájtatos Énekek. Pozsony, 1733. 8-r. M á s k i a d á s. U.-ott sat. 1. k. M á s k i a d á s. N.-Szombat, 1732. 1. k.
- Némely üdvösséges Énekek. Bécs, 1733. 8-r. 1. k.
- Énekek s Imádságok, melyeket a Minorita Missionariusok az egri püspökségben tartandó missiók alkalmatosságával mou-danak. Kassa, 1734. 12-r. 68. l. Jankovich. M. K.
- Régi és új deák és magyar egyházi énekek és litániák. Nagy-Szombat, 1738. 4-r. R á d a y-K ö n y v t á r.
- Szelepcsényi Énekes Könyve. N.-Szombat, 1738. 4-r. 1. k. Buda, 1792. 4-r. M. N. M ú z e u m.
- Szelepcsényi György. Régi és új deák és magyar egyházi énekek és litániák. N.-Szombat, 1738. 4-r. J a n k o v i c h.
- Bíró Márton: A Szentháromság imáadásáról való énekek. Győr, 1740. S á n d o r I.
- Amade László: Buzgó Szűznek énekes fohászokodásai. Bécs, 1755. 12-r. S á n d o r I.
- Gyöngyösi István: Rózsakoszorú. Lőcse, 1690. 12-r., N.-Szombat, 1772. S á n d o r I.
- Énekek, Kolozsvári jezsuiták templomában levő csudálatos szent képénél. Bécs, 1772. 8-r. 1. k.
- Énekek könyve, litániák s imádságok a magyar ker. katolikus anyaszentegyház szolgálatjára a székesfejérvári püspökségben. Pest, Landerer 1785. 8-r. 320 l. J a n k o v i c h.
- Szelepcsényi György. Cationale avagy Énekes Könyv, Buda, egyet. nyomda, 1792. 4-r. 1. f. J a n k o v i c h.
- Egyházi Énekes Könyv a római Catholikusok számára. Eger, 1797. J a n k o v.
- Egyházi Énekes Könyv Szentmihályi Mihály egri kanonoktól. Eger, 1797. 4-r. 2. k. E g g e n b e r g e r.
- Bozoky Mihály, maróti kántor: Katholikus karbeli kótás Éne-

- kes Könyv, melyben foglaltatik az apostoli hit, reménység és szeretet, három részekre felosztatva és az egész esztendőre alkalmaztatva, a Csiki és Szelepcsényi nevezetű Énekes Könyveinkből a válogatott énekek kiszedegetve és más új énekekkel meg bővítette találtatnak Bozoky által muzsika kotára alkalmaztatva. Vác, 1797. 4-r. 323. l. J a n k o v i c h, M. N. M ú z e u m.
- Ének Missiók idején. Eger, 1803. 12-r. M ú z e u m.
- Énekek Krisztus kinszenvedéséről. Pest, 1804. 8-r. M ú z e u m.
- Ájtatos Énekek Krisztus Kinszenvedéséről Pest, 1805. 8-r. 16 l. J a n k o v i c h.
- Egyházi Énekek, melyek különb-különb részeire alkalmaztattak az esztendőnek. Veszprém, 1805. 8-r. 146. l. J a n k o v.
- Ugyanez 1805. Veszprém, Szammer. J a n k o v.
- Egyházi Énekek. Veszprém, 1805. 8-r. M ú z e u m.
- Illyés András, Zsoltári avagy halottas énekek. Buda, 1817. 8-r. Buda, egyet. nyomda.
- Guzmics Izidor. A buzgó kereszténység számára készített Énekek. Győr, 1818. 8-r. 40. l. Esztergom, 1832. 8-r. 66 l. J a n k o v i c h.
- Egyházi Énekek, Bicske mezővárosi K. hívek számára. 3. kiadás. Székesfejérvár, 1821. 12-r.
- Egyházi Énekek, melyek az esztendő külön-külön részeire alkalmaztatva vannak és eddig csak a székesfejérvári püspöki megyében helyezettett Bicske mezővárosában lakozó ker. híveknek buzgó ájtatosságokra szolgáltak, de ennek utána minden egyéb m. helységeken levő keresztények hasznokra kinyomtatattak. Veszprém, Szammer 1824. 12-r. 146. l. J a n k o v.
- Lelki Kincs. Buda, 1825. 18 r. E g y e t. n y o m d a.
- Ájtatos Énekek, melyekben a Catholicus hitnek legfőbb titkai foglaltatnak. Pest, 1831. 8-r. J a n k o v i c h. M. K.
- Az esztendőnek részeihez alkalmazott egyházi Énekek. Fejérvár, 1834. 8-r. 1. k.
- Énekek a buzgó Kereszténység számára. [Készítette Guzmics Izidor.] Esztergom, 1832. 12 r. 66 l. J a n k o v i c h.
- Énekek az esztendőnek minden részeire alkalmaztatva a keresz-

áll CCCXX. szám alatt Batizi éneke a Szentlélekről. Sándor I., Jankovich.

A psalmusokból való isteni Dicséreték. Debreczen, 1590. 4-r.

Toldy jegyzése. Ennek tartom az Akadémia csonka Énekes Könyvét. Sándor.

Keresztyéni énekek, melyek a gradual mellett s a nélkül is, ahol azzal nem élhetnek, a magyar nemzetben reformáltatva szoktanak mondatni. Rendbeszedettek Gömöri György debreczeni pap által. [Reform. énekeskönyv]¹⁾ Debreczen, 1592. 4 r. Bod Péter.

Énekes Könyv. Bártfa, 1595. 4 r. Jankovich., Patakikönyvtár.

Énekes Könyv, vagyis Nagy Gradual, Rákóczi György fejedelem parancsolatjára készült. [reform.] Gyulafejevár 1636. nagy fol. Dayka Keserü püspök alatt. Jankovich.

Énekes és imádságos könyv. Lőcse, 1642. 16-r. Sándor István szerint 12-r. Jankovich.

Czím nélküli Énekeskönyv a Zsoltárokkal együtt. N.-Várad, 1647. (?) 12 r. Egyetemi Könyvtár.

Énekes Könyv hymnusokkal és énekekkel. Lőcse, 1651. 4-r. Jankovich.

Zsoltáros és Énekes könyv, Lőcse, 1652. 4-r. Sándor István szerint. Jankovich.

Szent Dávid ékes rhythmusu Zsoltárral. N.-Várad, 1654. 4-r. Jankovich.

Halotti énekek, azoknak kedvéért, kik ilyen utolsó szükségben szolgálnak, összeszedett. és kibocsáttat. [reform.] Nagy-Várad, 1654. 4-r. 66 l.

Jegyzés: Jankovich szerint ez újabb kiadása az 1598. kinak, melyet Ujfalvi Imre adott ki. Jankov. M. K.

Debreczeni Kalocsa János nagybajomi prédikátor. Szent Dávidnak hét penitenciatartó Zsoltári. [reform.] Patak, Rozsnyai János. 1662. 12-r. 18 l. Jankovich.

Jegyzés: Lásd annak Keskeny Ut-ja mellett.

¹⁾ Ezentúl Toldy a czédulakatalogusok alsó balszögletén a protestáns énekes könyvek közül e jegyekkel ref. prot. evang. többnyire kijelöli: melyiket tartja reformátusnak, evangélikusnak, vagy collectiv nével protestánsnak, mit én is megtartok.

- tény katolikus hívek számára, Székesfejérvár, 1832. 8-r.
124 l. J a n k o v. M. K.
- Énekek nagy bőjtire. [Tárkányi Béla.] Eger, 1847. 8-r. T o l d y.
- Énekek az oltári Szent áldozathoz. Második bővített kiadás.
[Tárkányi Béla.] Eger, 1847. 8-r. 39 l. T o l d y.
- Énekek adventre, karácsonra, új évre és vizkeresztre. [Kiadja
Tárkányi Béla.] Eger, 1847. 8-r. 16 l. T o l d y.
- Énekek a boldogságos Szűz Mária tiszteletére. Eger, 1847. n.
8-r. 63 l. T o l d y.
- Énekes Könyv a Magyar Catholikus Anyaszentegyház számára
kótákkal együtt. Vác, é. n. 4-r. J a n k o v i c h g y ü j -
t e m é n y.
- Ájtatos Énekek a Szent mise minden részeihez alkalmazva. Pest,
Trattner. é. n. 8-r. 16 l.
- J e g y z é s : Van helylyel és névvel is 8-r. a Múzeumban.
J a n k o v i t s. M. K.
- Szent Mise alatt való énekek s litániák. h. és é. nélkül
8-r. 32. l. J a n k o v i c h M. K.
- Tábori Énekek nemes lovas ezredek számára. L. Serm. S.
Hungar. in 8-r. T. I.
- Énekek Nepomuki Szent János tiszteletére. Lat. Serm. S.
Hungar. in 8-r. T. I.
- Énekek a Szent Mise alatt. Lat. Serm. S. Hungar. in
8-r. T. II.
- Énekek az isteni szolgálatnak új rendéhez alkalmazva. Buda.
8-r. B u d a i e g y e t. n y o m d a.

b) **Protestáns** [ev. reform. és ágostai hitvall.] **énekek és énekes-
könyvek.**

- Székely Mózsos. A Keresztény Ekklézsiák hymnusza. Krakkó,
1548. 8-r. J a n k o v i c h.
- Bornemisza Péter: Különbféle énekek három rendbe. Detrekő,
1582. 4-r. T o l d y, E g y e t e m, R á d a y - k ö n y v t á r,
F a r k a s L a j o s, A k a d é m i a, [másutt sehol.] S z t r o -
k a y é elveszett az árvizkor.
- A psalmusokból való isteni Dicséreték. Debreczen, 1590. 4-r.
- J e g y z é s. Jankovich a Batizi cikkben: »Reggeli és Est-
veli Éneklések és Dicséreték« címmel említi. 4-r. Az III. j. 6. levelen

- Örvendi Molnár Ferencz: Lelki Tárház [A canonicus könyvek summái] Debreczen, 1669. 1692. Lőcse, 1692. Sándor I. Énekes Könyv. Item: Halotti énekek. Item: Dávid Zsoltári, Lőcse, 1676. 4-r. Ráday könyvtár.
- Énekes Könyv, Kolosvár, 1681. Unicum. ¹⁾ Erdélyi Múzeum.
- Énekes Könyv, hymnusok és halotti énekek. Lőcse, 1682. 4 r. Jankovich.
- Szent Dávid Zsoltári s egyéb énekek és Imádságok. Lőcse, 1691. 12-r. Sándor I.
- Énekes Könyv, Szent Dávid Zsoltárral. Debreczen, 1693. 12-r. Jankovich.
- Énekek Éneke. 1693. Jankovich.
- Zengedező Mennyei kar. [prot.] Lőcse, 1696. 12-r. M. Nemzeti Múzeum.
- Szent Dávid Zsoltári s egyéb Énekek. Debreczen 1697. 12-r. Sándor.
- Énekes Könyv és az egész Zsoltár. Lőcse, 1699. 12-r. Jankovich.
- Énekes Könyv, Lőcse, 1704. 12-r.
- Rádai Pál: Lelki Hódulás. Kassa, 1710. 12-r. Pozsony, 1770. 12-r. Sándor szerint: Debreczen, 1724. 1747. 1765. 12-r. Ráday-könyvtár.
- Énekes Könyv, a lelki fegyverrel megékesítettén. Debreczen, 1723. 12-r.
- Zengedező mennyei Kar [prot.] Lőcse, 1726. 12-r. Frankfurt, 1770. 12-r. M. N. Múzeum.
- Énekes Könyv a lelki fegyverrel megékesítve. Debreczen, 1723. 12-r. Jankovich.
- Énekes Könyv, az anyaszentegyházbeli köz isteni tiszteletre rendeltetett, melyben vannak hymnusok, zsoltárokból szereztetett dicséretetek, innepekre és egyéb alkalmakra tartozó régi istenes Énekek most ujabbán és értelmesebben, tisztábban és nagyobb vigyázással mint ennek előtte, imádsá-

¹⁾ Ezt nem, de azon kor viszonyait ismerve, látatlanul is merném unitáriusnak mondani. Szabó Károly könyvtárnok barátom illetékesen szólhat felőle. Kezében van.

- gokkal megékesítettvén, kibocsátt. Frankfurt, 1730. 12 r.
510 l. Imádság és Zsoltár ugyanott 1730. J a n k o v i c h.
Sartorius, Magyar lelki óra [prot.] Vitteb. 1730. 8-r. M. N.
M u z e u m.
Szent Dávid Zsoltári s egyéb Énekek és Imádságok. Debreczen,
12-r. S á n d o r I.
Énekes Könyv egynehány imádságokkal. Debreczen, 1732. 12-r.
» » » » » 1738. » »
» » » » » 1745. » »
Ájtatos Énekek. Pozsony, 1733. 8-r. J a n k. M. K.
Halott temetéskorra való Énekek. [prot.] Norinberg, 1734. 24-r.
M. N. M u z e u m.
Énekes Könyv, Debreczen 1736. 4-r.
Énekes és Zsoltáros Könyv... [Közöns. isteni tisztelet rend...]
Debreczen, Margitai, 1736. 4-r. 476 l. J a n k o v i c h.
Énekek és hymnusok. Debreczen, 1738. J a n k o v i c h.
Énekes könyv egynehány Imádságokkal. Debreczen. 1738. 12-r.
J a n k o v i c h.
Halott temetéskorra való énekek. Debreczen, 1739. 12-r.
» » » » » 1778. » »
» » » » » 1780. » »
Zengedező mennyei kar, uj Gradual. Frankfurt, 1743. 8-r.
S á n d o r:
Közönséges isteni tiszteletre rendelt Énekes Könyv egynehány
választott imádságokkal együtt. Kolosvár, 1743. 1761. 1777.
1785. mindenik 12-r. 1778. 4-r. Teleki könyvtár M.-
V á s á r h e l y e n.
Énekes könyv, vagy Impressum. Kolosvár, 1743. 8-r. Teleki
k ö n y v t á r.
A Zsoltároknek négyes Notáik. Debreczen, 1743. 8-r. R á d a y
k ö n y v t á r.
Temetéskorra való Énekek. Debreczen, 1745. 12-r. Teleki
k ö n y v t á r.
Halotti temetéskorra való énekek. Debreczen, 1745. 12-r. J a n -
k o v i c h.
Énekes Könyv. Debreczen, 1745. 12-r. J a n k o v i c h.
Halott temetéskorra való énekek. Debreczen, 1752. 12-r. R á d a y
k ö n y v t á r.

- Énekes Könyv. [prot.] Debreczen, 1752. 12-r. M u z e u m.
 Közöns. isteni tiszteletre rendelt. Énekek. Debreczen, 1752. 12-r.
 595 lap Ének, és 401 lap Zsoltár, 44 lap imádság. J a n k o v i c h.
- [Losonczi István] Palatina Kátékésis szerint való énekek, vagy:
 Éneklésben tanító Mester. 1754. 8-r. B o d P é t e r.
- [Czimlap nélküli] Énekes Könyv, kis 12-r. Debreczen, Kállai Ger-
 gely által 1755. 12-r. Ének 598 lap, Zsoltár 410 l. imádság
 — (csonka) Mutató tábla nélkül.
- T o l d y j e g y z é s e: Nálam volt, másutt katalogizálva nem
 fordul elő. K e c s k e m é t i r e f o r m. C o l l e g i u m.
- Közönséges isteni tiszteletre rendelt Énekes Könyv. Pozsony,
 1758. 8-r. J a n k o v i c h.
- Közönséges ist. tiszteletre rend. Énekes Könyv. Most ujabban s
 értelmesebb. Debreczen, 1759. 12-r. 598 l.
- T o l d y j e g y z é s e: Alakra, papirosra, betűkre, nyom-
 tatásra igen kitünő kiadás. J a n k o v i c h.
- Zengedező Mennyei Kar, új Gradual. Frankfurt, 1760. 8-r
 S á n d o r.
- Énekes Könyv. Acced. Molnár. Pozsony, 1760. 1765. 1781. 8-r.
 Közönséges ist. tisz. rendelt Énekes Könyv. Kolosvár, 1761. 12-r.
 J a n k o v i c h.
- Szentek Hegedűje, Szőnyi Beniamin. Kolosvár, 1762. 12-r.
 S á n d o r I.
- Halotti temetéskorra való Énekek, melyek most helyesebben en-
 nihány ide tartozó szép Zsoltárokkal és énekekkel egye-
 temben megjobbitván kibocsáttattak. Debreczen, Margitai
 István 1763. 24-r. Pest Tr. 1798. 16-r. 293 l. Pozsony. é. n.
 [18... elején] Győr és Veszprém 1789. 24-r. 277 l. Pozsony,
 1789. 24-r. Vác. é. n. 24-r. J a n k o v i c h.
- Énekes Könyv, Pozsony, 1765. 8-r.
- Közönséges ist. tisz. rendelt Énekes Könyv. Egynehány buzgó
 imádsággal megékesítve. Debreczen, 1766. 12-r. 595 l.
 J a n k o v i c h.
- Új Zengedező Mennyei Kar [prot.] h. n. 1767. J a n k o v i c h
 Közönséges isteni tiszteletre rendelt Énekes Könyv. Egynehány
 buzgó imádsággal megékesítve. Pozsony, 1767. 12-r. J a n k o v i c h.

- Uj Zengedező Mennyei Kar. Frankfurt, 1768. 8 r. M u z e u m.
- Uj Zengedező Mennyei Kar, egynehány imádságokkal együtt.
Frankfurt, 1770. 12-r. 1014 l. J a n k o v i c h.
- Szentek Hegedűje. Szőnyi Benjam. Pozsony, 1771. E g y e t e m i
k ö n y v t á r.
- Zsoltárok és innepi dicséretetek. Kolosvár, 1773. 12 r. T e l e k i
k ö n y v t á r.
- Krisztus Kinszenvedése histor. imádságokkal és énekekkel. [p r o t.]
Pozsony, 1773. 8-r. M u z e u m.
- Szentek Hegedűje, Szőnyi Benjamin. Pozsony, 1774. 12-r.
S á n d o r.
- Szentek Hegedűje, Szőnyi Benjamin. [r e f o r m.] Kolosvár, 1776.
12-r. M u z e u m.
- Közönséges isteni tiszteletre rendelt Énekek. Kolosvár, 1777. 1778.
4-r. J a n k o v i c h.
- Szentek Hegedűje, Szőnyi Benjam. Vác, 1777. 12-r. S á n d o r.
- Énekes Könyv, Kolosvár, 1777. 1-r. J a n k o v i c h M i k -
l ó s g y ű j t.
- Szent Énekek, melyeket a pozsonyi ev. ekklezs. magyar és tót
uj templomnak felszentelésekor mondott énekelt. [e v a n g.]
Pozsony, 1777. 4-r. J a n k o v i c h, M. N. M u z e u m.
- Közönséges isteni tiszteletre rendelt Énekes Könyv. Debreczen,
1778. 4-r.
- T o l d y j e g y z é s e: Az 1778-ki kolozsvári ritka kiadás
második csonkított nyomtatása. Nálam — ugymond ő — a
kecskeméti főiskola példánya volt. Mútató tábláján kívül
484 lap. Azután a Zsoltárok, 277 lap, szintén mutató tábla
nélkül. Sok van benne Gönczi-ből, de szerkezete mégis más.
A magyarországi panaszos énekek abban is meg vannak.
Énekes Könyv, Debreczen, 1778. 8-r.
- Közönséges isteni tiszteletre rendelt Énekes Könyv, a régi Inpres-
sumból és más Kegyes Könyvekből kiválogatott lelki éne-
keket és a Szent Dávid CL. Zsoltárit magában foglaló, mely
a kisebb formájú első nyomtatás szerint az öreg emberek
és kántorok számára a mostani nagyobb formában is kibő-
csátott. [r e f o r m.] 204 és 286 l. Kolosv. 1778. 4-r. költ-
séges és ritka. J a n k o v i c h. T e l e k i k ö n y v t á r.

Halott temetésre való énekek. [p r o t.] Kolosvár, 1778. 4-r. Kassa, 1801. 12-r. M u z e u m.

Közöns. isteni tiszteletre rendelt Énekes Könyv. Pozsony, 1782. 8-r. J a n k o v i c h.

SzenteK Hegedűje, Szőnyi Benjám. Pozsony, 1784. S á n d o r I. Ó Graduál, Perlaky Gábor Superintendens felügyelete alatt.

T o l d y j e g y z é s e : A türelmi rendelet kiadatása után az első 1784. hol? (e v a n g e l i k u s.)

Énekes Könyv, Vác, 1784. 8-r.

SzenteK Hegedűje, Szőnyi Benjam. Buda, 1785. S á n d o r I.

Énekes Könyv. Debreczen, 1785; 8-r.

Közönséges isteni tiszteletre rendelt Énekes Könyv. Kolosvár. 1785. 12 r. J a n k o v i c h.

Közönséges isteni tiszteletre rendelt Énekes Könyv, melyben vagynak hymnusok. Zsoltárokból szereztetett Dicséreték, innepekre és egyéb alkalmatosságokra tartozó régi istenes énekek a debreczeni forma szerint. Pozsony és Kassa, 1790. 12-r. 595 l. J a n k o v i c h, M u z e u m.

Szent Dávid Királynak Zsoltári Peske Ferencz által: Ultraject. 1794. 12-r. T e l e k i k ö n y v t á r M. V á s á r h e l y e n.

Énekes és Zsoltáros Könyv, mely a régi Inpressumból és más kegyes könyvekből kiválogatott lelki énekeket és a Szent Dávid CL. Zsoltárait foglalja magában. Kolosvár, 1796. 12-r. 307 és 413. lap. J a n k o v i c h és M. N. M u z e u m.

Temetéskorra való Énekek, melyek most ujonan szép, helyes és több halotti énekekkel és zsoltárokkal az ABC rendi szerint megjobbittattak. Kolozsvár, 1796. 12-r. J a n k o v i c h M. K.

Halott temető Énekek. [p r o t e s t a n s] Pest, 1798. 18-rét 293. l. M u z e u m.

Énekes Könyv a mostani időhöz alkalmazva. A debreczeni forma szerint [r e f o r m.] Pozsony é. n. 12-r. J a n k o v i c h.

Közönséges isteni tiszteletre rendelt Énekes Könyv . . . a debreczeni exempl. szerint. Kassa, Elling. 1801. 12-r. 634 l. J a n k o v i c h.

Csendes Muzsika, az az, Énekek, melyeket irt Etsedi Miklós. [r e f o r m.] Vác, é. n. [1803. előtt T o l d y m e g j e g y z é s e. 8-r.]

Keresztény új Énekek. [Kiadó? . . . Matkovich Pál.] [e v a n g e l i k u s] Győr, 1803. (?) 8-r. 32 l. 1804 (?)

T o l d y m e g j e g y z é s e: Itt tán azon új Enekes Könyvet kell érteni, mely Matkovich Pál ösztönzésére készült. **J a n k o v i c h M i k l ó s g y ű j t.**

Szentek Hegedűje, Szőnyi Benjam. [p r o t e s t a n s] Pozsony 1804 12-r. M u z e u m.

Sok tövisek között felnőtt **S á r g a L i l i o m**, az az, egynehány olyan elmélkedések, melyeket hosszas sinlődése között gyűjtögetett s beteg ágyának szélén versekbe szedegetvén leirt, azután pedig némely virrasztó és halotti bucsuztató versekkel toldalékul meg bővítvén kibocsájtott **E t s e d y M i k l ó s** makkói reform. Predikátor. [r e f o r m.] Szeged, 1805. 8-r. 190 l. **J a n k o v i c h.**

Új Énekes Könyv, mely a régi Gradual — — — — Pozsony, Weber, 1805. 12-r. ismét 8 r. 531 és 64 l.

Közönséges ist. tiszteletre rendelt Énekek. [r e f o r m.] Debreczen, 1806. 4-r. **J a n k o v i c h.**

Bágyadt lelkeket élesztgető csendes Muzsika, az az, egynehány kegyes énekek a magános éneklésben magokat gyakorolni szokott keresztényeknek [r e f o r m.] Buda, Bartha István, debreczeni könyvtáros költségén 1807. 8-r. 174 l. 3-dik Kiadás: Buda, Land. Nagy 8-r. 162 l. Debreczen, 1832. 8-r. **J a n k o v i c h.**

Énekes Könyv mostani időhöz alkalmaztatva. [r e f o r m.] Debreczen, 1808. 12-r. **J a n k o v i c h.**

Keresztény új Énekes Könyv, melyet a nagy-győri aug. Confessiohoz tartozó evangélikus gyülekezet kiadott. [e v a n g e l i k u s] Győr, 1811. 8-r. **T o l d y m e g j e g y z é s e:** Nagyobbrészt Kis János superintendens munkája.

Közönséges isteni tiszteletre rendelt Énekek. [r e f o r m.] Pest, Trattn. 1821. 8-r. 576 l. **J a n k o v i c h.**

Új Énekes Könyv, mely a régi Gradual szerint — — — — Dunántuli Superint. — — sat. [e v a n g e l i k u s] Pozsony, 1822. 12-r. 539 és 67 l. Pozsony 1830. **J a n k o v i c h.**

Ájtatos Énekek. Nagy-Szeben, 1830. 8-r. Hochmeister kiadása. **J a n k o v i c h.**

Halottas Énekes Könyv a helvét Vallást követők számára sat. [r e f o r m.] Veszprém, 1831. 8-r. **J a n k o v i c h.**

- Közönséges isteni tiszteletre rendelt Énekes Könyv . . . S. T. B. Debreczen, 1832. 8-r. J a n k o v i c h.
- Közönséges Énekes Könyv, mely Szent Dávid Zsoltárán kívül magában foglal némely kiválólag és a helvét vallást követő négy Superintendentia által jóváhagyódott énekeket kótákkal. [r e f o r m.] Debreczen, Tóth L. 1833. 8-r. 544 l. és 48 l. imádság. J a n k o v i c h.
- Egyházi Énekek a tanuló ifjuság számára. Sopron, 1835. 8-r.
- Vigasztalások a koporsónál énekekben. Szenczi F ö r d ö s D á v i d [r e f o r m.] Pécs, 1838. 16-r. T o l d y.
- Az 1811-ki győri [K i s J á n o s f é l e] Énekes Könyv új kiadása, a szerző hite nélkül kijött, [e v a n g e l.] M. Óvárt, 1839.
- Halotti Bucsuzó Versek. Szerzé Szenczi Fördös Dávid. [r e f o r m.] Kecskemét, 1842. 8-r. 261 l. T o l d y.
- Lelki Énekek Albertini után, [r e f o r m.] Pápa, 1842. Nagy 12-r. 435 l. T o l d y.
- Keresztény Énekes Könyv az Evangelikusok számára. Kőszeg, 1846. 8-r.
- Keresztény Énekes Könyv, melyet magános áhítatosságra tartozó néhány imádságokkal együtt szerzett és kiadott a nagygyőri ágostai hitvallást követő evangelikus gyülekezet. Harmadik nem változtatott kiadás. Győr, 1846. 8-r. 350 l.
- Énekes Könyv, mely a régi Graduál szerint alkalmas igazításokkal és némely régi énekek helyett újakkal jobbitva készítettett az aug. Confessiot tartó tul a dunai Superintendentia által. [e v a n g e l i k u s] Pozsony, é. n. 8-r. J a n k o v i c h, E g g e n b e r g.
- Közönséges isteni tiszteletre rendelt Énekes Könyv, melyben vagynak hymnusok, zsoltárokból szerzett dicsérettek és . . . Pest, — — 8-r. E g g e n b e r g.
- Közönséges isteni tiszteletre rendeltetett Énekes Könyv, mely Szent Dávid Zsoltárin kívül magában foglal némely kiválólagotott és a helvét vallást követő négy Superintendentia által jóváhagyatott Énekeket, egynehány imádságokkal együtt A (négy) Superintendentia rendelésére. Pest, Trattn. 1849. 8-r.

Református Uj Énekes Könyv. ¹⁾ T r a t t n e r.
Halottas Könyvecske. Enyed, 1769. S á n d o r I s t v á n t ó l.
Az egyházi Énekekről. L. Horváth Jánost. Egyházi Ének.
1820. II.

c) B i z o n y t a l a n o k.

Toldy a következőket e rovat alatt említi meg.

Éneklésben tanító mester, az az, A Keresztény hitnek főágazatát
magokban foglaló üdvösséges Énekek. G. L. Z. által. h. n.
1754. 12-r. 2-ik kiadás Pozsony. Land. é. n. 12-r. 122 l.
J a n k o v i c h.

Énekes Könyv. h. n. 1759. 8-r.

Juhász Máté: Szép ájtatos különféle magyar Versek. Kolosv.
1761. 4 r. S á n d o r I s t v á n t ó l.

Énekes Könyv. Pozsony, é. n. 8 r.

Énekei a mennyei haza felé utazó híveknek. Sz. P. A. által.
Kassa, 1794. 8-r.

Eddig a Toldy-gyűjtemény. Tájékozással az unitárius ének-
irodalomból némelyeket közleni nem tartom fölöslegesnek.

E vallásfelkezet Énekes Könyveiről van sok becses adat az
Erdélyi Muzeum gr. Kemény-féle történelmi kéziratgyűjteményében
»U n i t a r i a « című 4-drétű forráskéziratban, hol nyomdáik tör-
ténete s nyomtatványaik vannak bő kivonatközlésekkel tárgyalva;
ismertette Simén Domokos tanár a Keresztény Magvető-
ben; Fosztó Uzoni István szintén kéziratban levő Unitárius
Egyháztörténelmében, melyet Aranyos Rákosi Székely
Sándor Unitária Vallás Történetei Erdélyben
című 1840-ben megjelent könyvében felhasználott; utóbbi meg-
található a közkönyvtárakban, Fosztó Uzoni kézírata két pél-
dányban az Unitáriusok kolozsvári főtanodája, egyben a székely-
kereszturi unitárius középtanoda könyvtárában. Nyomós tanul-
mányt írt énekeikről Várfalvi Nagy János a Keresztény

¹⁾ Megjegyzendőnek látom, hogy ahol én ki nem jelöltem: cathol,
reform., evang. vagy protestáns-e valamely Énekes Könyv
ott az eredetiben sem volt kitéve. Okul az lenne föltehető, hogy Toldy tán már
a címéből kitetszőnek tartotta; de az olvasó láthatta, hogy ilyet többet
jelölt meg. Hihetőbb, hogy nem volt kétségtelenül meggyőződve arról:
melyikhez sorozza. Ezért hagyta ezt az oldalát érintetlenül, s nekem őt
követnem kellett.

M a g v e t ő 1871. évi folyamában [93—126 lapon], e czikk írója isirt ugyanazon tudományos folyóirat 1880-ik évi folyama I. II. IV. füzetében és 1879. Buda-Pesten megjelent D á v i d F e r e n c z E m l é k e című műve 217—223. lapjain. Némieket közleni itt is szükségesnek látom e czikk érdeke emelése végett.

d) A z U n i t á r i u s o k É n e k e s K ö n y v e i .

Számuk kevés, virágzásuk Erdélyben egyetlen királyi párt-fogójuk alatt rövid volt, alapítványaik csekélyek, Énekes Könyveik száma sem oly bő és nagy, mint a többi koronként hosszasan uralkodott hitvallásoké. Ez oka, hogy róluk kevés van nyilvánosságra jöve.

Legelső a Preuss-féle német szövegű Énekes Könyv, melylyel a kolozsvári német ajkú unitárius ekklézsia eleinte mint még ágostai hitvallású 1523-tól kezdve élt 1568-ig. Ekkor unitárius ekklézsia is alakulván ott, sőt csaknem az egész város e vallásra térvén át, a magyar liturgiát fogadta el s ezután magyar Énekes Könyvet használt Dávid Ferencz plébános és püspök indítására. »1567. az I g a z é s h a m i s I s t e n i s m e r e t é r ő l í r t könyvben ő maga így ír: A Sacramentumok reformálását a misén kezdték, a kürtök és orgona használását kizárták; elébb magyarra fordították az I s t e n i D i c s é r e t e k e t a Luthertől behozott s általuk is sokáig használt német Énekes Könyvből; egyéb isteni tiszteleti dolgokról A g e n d a k ö n y v e t adtak ki; 1568 után, mikor a piaczi nagy templom birtokukba ment, lefordították a Z s o l t á r o k a t i s.«¹⁾

Én az elsőből példányt nem láttam. Fosztó Uzoni leírja, Nagy János hosszasan értekezik róla.

M á s o d i k volt Fosztó leírása szerint a magyar unitárius ekklézsiák számára készített s ily cím alatt kinyomatott Psalterium: I s t e n i D i c s é r e t e k , I m á d s á g o s é s V i g a z t a l ó É n e k e k . Nyomtatott Heltai Gáspár [az öregebb] műhelyében, s így végződik: A z e g y é l ő I s t e n n e k é s a z ő F i á n a k , a m i U r u n k J é z u s K r i s z t u s n a k d i t s i r e t é r e . A Szent Lélektől tanítottatott keresztényeknek lelki vigasztalására. Kolozsváratt Heltai Gáspár műhelyében nyomattatott.

1) Fosztó-Uzoni, I köt. 741. 748 l.

Ez három részből állott. Első részét fennebb már ismerttettem a 46. lapon ¹⁾

Második részének czímfelirata: A Szent Dávid Soltáriból bizonyos Énekek nótájára kiszedegettett Psalmusok és különb különb időre való Discéséreték következnak az A. B. C. rendi szerint. Első ének, melyet a prédikáció előtt kell énekelni: Adjunk hálát mindnyájan. satb. Harmadik részének czímirata: Sequuntur Cantiones Breviores pro ratione temporis, cum ante tum vero post Contiones Sacras decantandae suntque ordine Alphabetico congestae.

Ez Énekes Könyvet Fosztó Uzoni látta s hosszasan és részletesen leírja, egyezik a m. tudom. Akadémia kéziratárában levő másolati példánnyal. ²⁾ Ő ezt második kiadásnak mondja s írja, hogy gyerekkorában [120—130 év előtt] a Dávid Ferencz által kiadott elsőt is látta s kezében forgatta Kolozsvárott Takács István özvegyénél, ³⁾ a kik szülői voltak Kolozsvári István orvostudornak és Szentábrahám Mihály tudós unitárius püspök nejének, Takács Sárának. A második kiadás éve az eddig ismeretes adatok szerint 1575—1579 között van.

Harmadik kiadás, a mit Nagy János ismerttetett. Ez valószínű először azért, hogy abban 215 ének van, az Akadémiáéban

¹⁾ Elöl van az unitárius jellegű Litania, azután: Könyörgés, melylyel a Templomban való bemenéskor ember élhet. E rész külön czímirata ez: Közönséges üdöben vasárnapokra való Hymnusk. Első Hymnus: Tempore Ingressus in Templum = Örvendezzünk örömlünkben sat.

²⁾ Ott ily czíme van: Dávid Ferencz és Heltai Gáspár Unitárius Énekes Könyvük. Kolosv. 15 — Másolva a kolozsvári Unitár. Collegium Könyvtára eddig egyetlen példányából. Kár, hogy a másoló ilyekben járatlan volt s Kazinczy Gábor, a ki másoltatta, az előtte állottnak bibliographiai ismertetését nem adta. Így azt sem tudjuk: eredeti-e a cím? Ivrét vagy negyedréte alakja? A másolat mennyiben egyezik az eredeti orthographiájával? Nekem az eredetit látnom alkalmam nem volt, így ennek hitelességében nem bízom, s csak Kolozsvártól távollétem s az idő rövidsége okozza, hogy mégis ezt kell használnom.

³⁾ Évét nem írta meg, de 1568—75 közöttinek kellett lenni; ekkor törvényesítettvén ott e vallás, átfutólag rendkívüli lendületet kapott volt.

283; szerkesztés és beosztás, alak különböző; a tartalom gondosan át van dolgozva s tökéletesítve. A ki a kiadást rendezte s a javítást végbe vitte, gyakorlott formaérzékkel birt, képzelete gazdag s irálya lágy, nemes és a hangulat hymnusnál fenkölt. Például csak a teremtésről s jelesen a vasárnapi szünetről írt szép hymnust idézem, mely Nagy Jánosnál a 100-ik lapon van. Ott a cím szövege ez: »Hymni de Creatione primi Diei, Dominico die canendus. Et habetur superius pag. 5. Tovább: De requie Septimidi diei.«

Az Akadémiában így van: HIMNI de Creatione Septem Dierum. 1. Diei¹⁾ die Solis Canendus.« A szakértő összehasonlíthatja, én csak constatálni láttam szükségesnek.

Negyedik a Thoroczkai Máté által 1601. a kolozsvári ekklezsia számára Szent Hieronymus-féle betűkkel fényes regál papirosra leírott Graduale, mely veres¹⁾ betűkkel van bevégezve, így: Finis Antiphonarum in Laudem et aeternam Gloriam Magni Dei Amen. 7-a die augusti. Ezután a leíró a régi zsoltárokat, hymnusokat, kezdő és vasárnapi énekeket is elvégezvén, így írta alá: »Imposui ultimam manum 20-a die novembris. Regi ergo Seculorum Immortali, Invisibili, soli Sapiienti Deo Honor et gloria in secula Seculorum Amen.«

Mikor e codex neki kezében volt, első lapjával együtt a cím ki volt vágva — írja Fosztó Uzoni — közepén is a vasárnapi énekeket magában foglaló részből két levél, s a végén 20; bal tábláján, mely réz lemezzel volt mind a nyolcz szögén középeig megerősítve, a legelső vonal közt e két nagy betű volt M. T. [t. i. Toroczkai Máté], kevéssel alább, egy más vonal közben V. C. CV. [t. i. Urbs Claudiopolis vagy Unitariis Colosvarinis Curavit]; még tovább egy vonal közben ez: A. D. 16. 0 1. [t. i. Anno Domini 1601.] Legalul vannak a leírók nevei: I. L. V. M. B. t. i. a három első betű egyiké, a más kettő a másodiké.

Fosztó Uzoni szerint e Gradual az első kiadásokból van átvéve s tartalma rövid kivonatát adni szükségesnek látja azért,

¹⁾ Itt hiba rejlik a másolatban, talán Die helyett.

hogy az olvasó és érdeklődő könnyebben tájékozhasssa magát. Én szintén szakembereink érdekében közlöm, hogy a címek után az összehasonlítást megtehessek azon unitárius Énekes Könyvekkel, melyek egyike az Akadémia kéziratárában feltalálható, a másiknak tartalma Nagy János említett tanulmányából és e közlésből némi valószínűséggel kivethető.

Az első levelen volt a *L i t a n i a*. Azután következtek ezek :
Hymnus ad Deum Patrem = Oh kegyelmes Mi Szent Atyánk.
Hymnus Quotidianus: O Pater Sancte! = Oh mi szent Atyánk.

» » Oh áldott Atya Uristen.

Antiphona in Adventu Domini = Az Ur úgy jó ki. Áldott Izraelnek Ura.

Antiphona in Vigilia Natalis Domini canenda = Megesküdt az Ur Hertelenséggel. Szülé az ő fiát, első szülöttét.

Hymnus in praecedaneis Natalis Domini canendus = Jó keresztények kik vagyunk.

Sequitur Hymnus Quadragesimalis = Hallgassuk figyelmetesen.

Antiphona aliquot ex puro Dei Verbo in honorem Ecclesiae excerptae.

Prima ex 1. Cor. 13. Ha embereknek és angyaloknak sat.

2-a ex Matth. 4. Irván vagyon nem csak kenyérral sat.

3-a 1. Thess. 4. Nem hivott minket az Isten tisztátl. sat.

4-a Ephes 5. Senki meg ne csaljon sat.

5-a Joh. 8. Bizony bizony mondom sat.

In Sabbatho Sancto ad preces vespertinas Antiphona. Matth. 12.

Miképen Jónás volt sat.

Antiphona Paschalis = A Krisztus meghalt a mi bűneinkért sat.

Antiphona 2-a Paschalis = Ur Istennek angyala sat.

A Dominica Quasimodo usque ad festum Ascensionis Antiphona quotidiana = Feltámadván a Krisztus sat.

De Ascensione Domini Antiphona = Galileabeli férfiak sat.

Ugyanazon ünnepre = Mostan jeles ünnep és igen nagy öröm sat.

Antiphona in diem Pentecost. = Mikor beteljesedik vala az ötvenedik sat.

Hymnus: Veni Creator Domine = Jövel teremő Ur Isten.

Hymnus in praecedaneis natalis Dei canendus: Istentől választott népek sat.

Te Deum Laudamus = Téged Isten dicsérünk, téged
Urnak vallunk.

Tempore distributionis Coenae domini = Kyrie magnus Deus =
Mindenható Atya sat.

Symbolum Christianum = Mi hiszünk az egy Isten-
ben sat.

Sanctus Solemnis = Szent Esaiás Profétának látása
szerint.

Agnus: Krisztus Istennek báránya = Mindenható Ur Isten
könyörgünk sat.

Antiphona per singulas Dominicas totius aestatis et Autumni
usque Dni Adventum [XIII.] = A mi nagy becsület-
ben van sat. Boldog, a ki eszik kenyeret az
Istennek országában. Mondom tinektek, kik
sat. Amely mértékkal tii mérendetek. Ha in-
kább nem bővölködöm sat. A bűnnek soldja a
halál. Ójjátok meg sat. Azért esett fogságba
az én népem sat. Mindaz aki felmagasztalja
magát sat. Mit kellett volna még is sat. Leg-
elősőr keressétek az Istenek országát sat.
Adjátok meg a császárnak sat. Miképen a vil-
lámlás kijő sat.

Adversum Ecclesiae inimicos Antiphona: Mii Istenünk
nintsen sat.

Antiphona contra hostes populi: Egybe gyűltek sat.

Supplicatio pro pluvia tempestiva: Kegységnek és min-
den jószágoknak örökké dicsérendő kutfeje.

Supplicatio pro serenitate restituenda: Hatalmas Isten a
a te akaratodból lesznek az esők sat.

A leiró az ezutániakat aug. 7-én túl írta.

Következik: Magnificat 8 hang szerint = Magasz-
talja sat., ez nyolczszor iratott le, mert minden ének külön hang-
gal [tonus] jelöltetett meg.

A hétnek minden napjára külön Antiphona, a mit a
nap reggelén kell énekelni: Vasárnapon: Ugy szerette sat.
Az octonariusokra osztott énekek közül az egész héten minden
reggeli isteni tiszteletkor két-két éneket felváltva énekeltek el,
előbocsátván az illető antiphonát. Az első nyolczadnap ének:

Boldogok, a kik ártatlanul élnek, második, Valljon s mint tisztítja meg sat. végén: Gloria in excelsis Deo sat.

S így tovább az Antiphonák és nyolczas ének egymást váltják fel a hét egész folyamában.

Hétfői Antiphona: Mózes azt mondja sat. 4-ik nyolczad-napi. Megszomorodott sat. végén Halhatatlan sat.

Keddi Antiphona: A kiről szólt Mózes sat. 4-ik nyolczad-napi Emlékezzél meg szolgálódról sat.

Szerdai Antiphona: Ugymond Jézus satb. 10-ik nyolczad-napi. A te kezeid alkottak sat.

Csütörtöki Antiphona: A Krisztus azt mondja: Én vagyok satb. 13-ik nyolczadnapi. Mely igen satb. végén: Az halál sat.

Pénteki Antiphona: Ugymond Jézus, én vagyok az út satb. 16-ik nyolczadnapi. Itéletet és igazságot satb.

Szombati Antiphona: Ez az örök élet satb. 19-ik nyolczad-napi. Teljes szívemből. A halál satb.

Vasárnapi Antiphona: Bizonyos beszéd satb. 22-ik nyolczadnapi. Uram közelgessen satb.

Laudate pueri Dominum = Dicsérjétek hív keresztények satb.

Laudate Dnum omnes gentes = Dicsérjétek minden pogányok satb.

Dávid szép zsolttára: Benedicam Domino in omni rerum tempore = Minden időben az Urat dicsérem; végén: Az Halhatatlan satb.

Zakarias Éneke: Áldott Izraelnek Ura satb. Ad primam: Deus in nomine tuo: Salvum me fac = Ur isten a te nevedért satb.

De profundis clamavi = A mi bűneinknek mélységéből satb.

Qui habitat in Tabernaculo = Uram Isten kilakozol satb. Végén: Az Halhatatlan satb.

Quid gloriaris = Miért dicselkedel kegyetlen ember.

Benedictus Dnus Deus = Áldott legyen az

Ur, ki kezemet tanította és ujjaimot az hadakozásra satb.

Következnek a vasárnapi antiphonák után énekelteni szokott Zsoltárok: 1. Soltár Boldog ember a ki satb. Soltár 2. Quare fremuerunt = Miért zajdultanak satb. Soltár 3. Uram mely igen, 'Soltár 4. Cum invocem = Mikor kiáltok satb 'Soltár 110. Dixit Dominus = Monda az Isten, 'Soltár 111. Confitebor = Ditsérem satb. 'Soltár 112. Beatus Vir = Boldog ember az, a ki fél. 'Soltár 146. Lauda anima satb. Én lelkem ditsérjed, 'Soltár 147. Laudate Dominum = Ditsérjétek az Urat. 'Soltár 148. Lauda Jerusalem = Ditsérjed Jerusalem satb.

Következnek az Invocatiók: Könyörögjünk az Istennek satb. Jáaruljunk mi a mi kegyes satb. Világosság Szent Atyja satb. Vége: Amen. Jer mi kérjük a mi Atyánkat satb. Más: Hallgass meg minket nagy Ur Isten satb.

Itt a Codexből 2 levél ki volt vágva, a Boldog az ilyen ember a világon című ének két első szaka hiányzik, a harmadik: Azért vádoljuk satb. meg van ezután következnek: a XC Soltár: A ki veti segedelmét az Istenben, az Uri imádság: Isten segítségül hívása: Jövel légy velünk Ur Isten. Domine respice in nos = Mi kegyes Atyánk, Oh Ur Isten tekints reánk satb. Dicséretet mondunk a nagy Ur satb.

Itt ismét ki volt vágva két levél, egy énekből a három utolsó vers hiányzott s egy ének egészen, ebből pedig: Hallgass meg minket Ur Isten a négy első vers. Szép és kegyes könyörgés: Felsőges Isten, mennynek, földnek Ura. Da mihi intellectum secundum verbum tuum: Emlékezzél Ur Isten hivedről. Tovább vannak: Oratio Regis Josaphat = Mostan Ur Isten hozzád kiáltunk, Grates nunc omnes reddamus = Hála most adjunk mindnyáján. Solt. 121. Jer emlékezzünk keresztény népek. Solt. 103. A ki az Istent megismerheti, [ez ma — írja Uzoni — így van]: Dicsérdén lelkem minden erőddel. Solt. 29. Dávid prófétának imádkozásáról [ez ma így van]: Uram

s z á m a n i n c s e n ; Vita aeterna = Az örök élet mi legyen sat. Segítségül hívjuk a mennybeli Istent. Solt. 51. Miserere = Légy irgalmas Ur Isten minékünk; Kérlek keresztény ember, hallgasd meg a jókat. Solt. 33. Ezen nótára: Irgalmazz Uram, irgalmazz. A nagy bölcs teremtmő sat. Solt 90. Hogy említjük eleinket. Hogy a nagy pusztán. Solt 95. Kik Istennek tsudáit látták. E helyett — jegyzi meg Uzoni — a mostani Zsoltáros könyvben ez a reformatus ének van: Jer mind örvendjünk sat. A Gradual utolsó éneke is ez, a többi 20 levél ki van vágva

A Thoroczkói-Codexben világosan ki van fejezve, hogy a legrégebb énekes és zsoltárkönyvekből vannak a benne levő énekek átvéve. Ez bírt engem ily részletek közlésére. Látom a sok latinságból, hogy vannak régiek is, de néhány kétségtelenül új származású. Minthogy én az Akadémia másolati példányának eredetijét nem láttam s leírása adva nincs, nem kívánom az eddigiekből merített véleményemet teljesen határozottnak s mérvadóknak tekinteni, de nekem most úgy tűnik fel — bár Nagy János másképen fogta fel a dolgot, sőt D á v i d F e r e n c z E m l é k é - b e n én is, — hogy abból, hogy a Jakab Elek-féle énekes könyvben a Krisztus-imádás tana benne van, nem Dávid Ferencz élete azon szakára kell következtetni, a mikor ő még ezt maga is tanította, hanem a Hunyadi Demeterére, mikor ezt a tant Blandratáék az unitáriusokra másodszor rá octroyálták. Tehát ha a föltevés áll, amaz unitárius Énekes Könyv 1579-en innen való. Erre két belső érvet is hozok fel. Abban Ghyczy János neve egy ének előszavaiban benne van. Ő erdélyi hatalmas főúr s 1580-tól 1588-ig gyám és kormányzó [G u b e r n a t o r] volt. Vajjon nem élete ez utóbbi szakában kereste-e kedvét a költő? Másik a Németi Gergely nevét mutató ének. E férfi Bocskai és Báthori Gábor fejedelmek alatt tűnt ki. Hogy igtathatták be 1579 előtt készült énekbe, hacsak nem mindkettőt ifjú koruk nagy erényeiért? Felelhető rá, hogy épen ez utóbbi eset áll, s Dávid Ferenczék édesgetni akarták a nagy tekintélyű és reményű ifjakat új vallásukhoz; mert az Akadémia másolatában is benne van mindkettő; tehát vagy ez nem a második kiadás, vagy a Nagy János által ismertetett nem 1571—75 közötti, mit

azonban én csak konstatalok, de inductio vagy következtetés alapján eldöntetni nem kívánok.

Ha a Fosztó Uzoni által látott Dávid Ferencz-féle valóban első kiadása Unitárius Énekes Könyv előkerülne vagy a kolozsvári unitárius főtanodában levő Heltai-Dávid-féle [másodiknak tartott] Énekes könyvet szakember megvizsgálván: tartalmát olyannak találná, hogy ezen énekek a többi tartalommal nem egyidejű nyomtatások, hanem talán bevarrás, utólagos be- ragasztás vagy későbbkori gyarapodás, ez változtatna a dolgon, egyéb nem. A feltaláláshoz azonban alig lehet remény, mert Dávid Ferencz elítéltetésekor s később 1603—4-ben Székely Mózes halála után Kolozsvár elpusztításakor az unitáriusok minden vallásos könyvei a cízinterembe kihordva elégettettek.

Ugy hiszem, e közlemény kétségtelenné teszi 1. azt, hogy Énekes könyv-irodalmunk teljes anyagkészlete nélkül a feuforgó vitás kérdés el nem dönthető, kivált miután a debreczeni 1562-ki és a Kálmáncsehi-féle korábbi is végképen elveszett; 2., a reformatió egész csoport latin énekszöveget vett át, eleinte sokat dal- lamostól együtt, lassanként hagyogatták el a reformatorok s pó- tolták céljokra valóbbakkal; 3., az Unitárius Énekes könyvek- nek bővebb és tüzetes kutatása s combinatiója mellőzhetlen. Én most ismétlést kerülve, a forrásoktól távol, e szerény közlésen kívül egyebet nem tehetek, mint azt, hogy az ismert kiadásokra nézve, különösen Nagy János tanulmányára s az általam a szé- kely-keresztúri Unitárius középtanodának adott Unitárius Éne- kes könyvgyűjteményemre szakembereink figyelmét felhívom.
